

Hoe begeleid ik een hoog

'Hoogbegaafde kinderen redden het toch wel.' Iedereen vindt deze stelling inmiddels wel achterhaald. De visie dat ook zij ondersteuning nodig hebben, wordt steeds breder gedragen. Maar welke behoeften spelen er precies bij deze kinderen? En hoe kun je ze als remedial teacher het best uitdagen en begeleiden? In zes tips geeft onderwijsadviseur Jaap Verouden hier meer duidelijkheid over. • **Jaap Verouden**

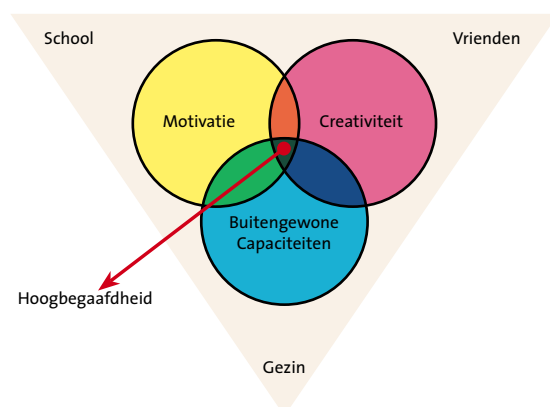

begaaft kind?

Op vrijwel iedere basisschool wordt de leerstof van 'de slimmeren' ingedikt (het zogenaamde 'compacten') en biedt de school een bepaalde vorm van verrijkingsmateriaal aan. Hoe ze dat doen is momenteel nog zeer divers. De ene school biedt binnen de klas verrijkingsmateriaal (met of zonder begeleiding) aan, de andere school heeft een eigen verrijkgroep of laat een eigen plusklas draaien. Ook kiezen scholen er voor om hun hoogbegaafden te laten deelnemen aan een bovenschoolse verrijkingsklas. Hiernaast is er een tendens te zien dat scholen een vorm van remedial teaching inzetten voor deze groep kinderen 'aan de bovenkant'. Maar over welke kinderen hebben we het eigenlijk?

Meningen verdeeld

Het is lastig om een accurate definitie te formuleren van hoogbegaafdheid. Op dit moment is er een aantal modellen in omloop die de kernfactoren van hoogbegaafdheid weergeven. De overeenkomst in deze modellen is dat de hoge intelligentie een belangrijke rol speelt. Helaas zijn de meningen over de juiste definitie van het begrip intelligentie verdeeld. Voor het gemak wordt uitgegaan van een operationele definitie; namelijk dat intelligentie datgene is wat een intelligentietest meet. In dat geval wordt bij hoogbegaafdheid over het algemeen uitgegaan van een IQ dat boven de 130 punten ligt. In het veelgebruikte model (figuur 1) van Renzulli en Mönks (Mönks en Ypenburg, 1995) wordt er naast een hoge intelligentie een belangrijke rol toebedeeld aan het creatieve/creërende denkvermogen en aan taakgerichtheid/motivatie van de leerling. Tevens laat het model zien dat ook omgevingsfactoren een rol spelen in het tot uiting komen van de begaafdheid. Dit zijn het gezin, leeftijdgenoten (zogenaamde 'peers') en de school van de leerling.

Figuur 1. Het triadisch interdependentiemodel Renzulli & Mönks (Mönks & Ypenburg, 1995)

Kenmerken

Welke leereigenschappen en gedragingen zijn kenmerkend voor hoogbegaafde kinderen? Eleenoor van Gerven en Sylvia Drent (Van Gerven, 2009) hebben in een literatuurstudie de volgende overeenkomstige kenmerken ontdekt, zie figuur 2.

- Is snel van begrip
- Kan grote denk- en leerstappen maken
- Kan verworven kennis goed toepassen
- Beschikt over een groot probleemoplossend vermogen
- Beschikt over een goed geheugen
- Toont een brede algemene interesse
- Is een doorvrager
- Is een scherp waarnemer
- Is verbaal vaardiger dan leeftijdgenoten
- Heeft een origineel gevoel voor humor
- Toont een creatief denkvermogen
- Denkt buiten de reguliere kaders
- Wekt de indruk geestelijk vroegrijp te zijn
- Zoekt uitdagingen
- Toont een groot doorzettingsvermogen wanneer het uitgedaagd wordt
- Kan zich sterk concentreren wanneer de activiteit aansluit bij interessegebieden
- Is perfectionistisch ingesteld
- Is in staat tot zelfreflectie
- Heeft een grote behoefte aan autonomie
- Accepteert regels en tradities niet klakkeloos maar bevraagt deze
- Zoekt ontwikkelingsgelijken in oudere kinderen

Figuur 2.

Doelstellingen van remedial teaching

Bij de formulering van de doelstellingen gelden in principe dezelfde aandachtspunten als bij iedere andere vorm van remedial teaching. Zo is het ook hier van belang de doelstellingen SMART(I) te formuleren. Bij deze kinderen is het essentieel om ze zelf te betrekken bij de formulering van de doelstellingen. Op deze manier draagt de leerling de verantwoordelijkheid om de doelstellingen te behalen. Bovendien hebben deze kinderen vaak een sterk ontwikkeld (zelf-)inzicht en zijn zij hiernaast sterk geïnteresseerd in de achterliggende redenen van de activiteiten die zij uitvoeren. Door hen te betrekken in de formulering en de evaluatie van de doelstellingen krijgen ze daar meer inzicht in en zullen ze veel gemotiveerder zijn. 'Maak de leerling eigenaar van zijn eigen handlingsplan', schreef Dolf Janson (2006/2007) dan ook.

Bij de begeleiding van hoogbegaafde kinderen ligt de nadruk nog heel vaak op het aanbieden van uitdagend speel- en leermateriaal. Doelstellingen die daarbij geformuleerd worden bevinden zich vaak op het vlak van 'meer uitdaging bieden', 'leerplezier vergroten' en 'demotivatie voorkomen'.

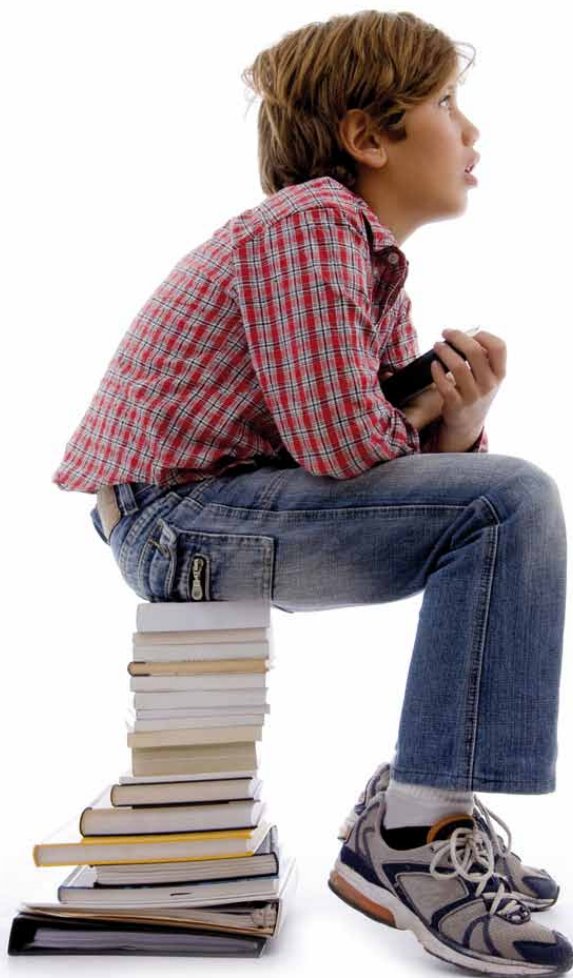
Een valkuil hierbij is dat de leerling alleen maar méér werk aangeboden krijgt. Dat terwijl deze kinderen voornamelijk behoefte hebben aan ánder werk. Werk waarbij ze op een andere manier kunnen en mogen nadenken. Verder bezitten deze kinderen een aantal kenmerken en behoeftes waar je met het aanbieden van extra werk

niet voldoende op aansluit. Tijdens extra begeleiding moet er dus breder gekeken worden naar de ondersteuningsbehoeftes van het hoogbegaafde kind. Hieronder geef ik een aantal tips voor de leraar die in algemene zin gelden bij het individueel of in groepjes werken met hoogbegaafde kinderen. Deze tips gaan overigens ook geheel op voor de meerbegaafde leerlingen.

TIP 1

Werk aan het doorzettingsvermogen

Hoogbegaafde leerlingen gooien vaak de handdoek in de ring op het moment dat ze iets moeilijk gaan vinden of als ze het idee krijgen dat ze iets niet direct kunnen. Deze kinderen lopen daarom een risico om op latere leeftijd vroegtijdig af te haken. Dit kan op het voortgezet onderwijs zijn, maar dit kan ook pas gaan spelen op de universiteit. De (cognitieve) potentie is wel aanwezig, maar dit wordt vanwege het in gebreke blijven van een goede werkhouding en doorzettingsvermogen, niet volledig benut. Tijdens de les kan hier gericht aan gewerkt worden. Wat daarbij van belang is, is dat de begeleider eisen stelt aan het werk en de activiteiten die de leerling uitvoert. Gebruik daarom bij de beoordeling van het werk aangepaste normen en probeer naar eigen inzicht in de gaten te houden dat de leerling er niet met de pet naar gooit. Zorg er dus niet alleen voor dat het niveau van het werk voldoende uitdagend is, maar zorg er tevens voor dat de leerling zich leert inspanssen en bij tegenspoed leert doorzetten om toch tot een bevredigend resultaat te komen.

TIP 2

Geef aandacht aan de doelstelling 'leren leren'/'leren studeren'

Een veelgehoord probleem bij hoogbegaafde kinderen is dat zij niet leren hoe zij moeten leren. Omdat zij veel krijgen aangewaaid en zij vaak op een intuïtieve en onbewuste manier leren, ontwikkelen zij geen concrete leerstrategieën. Deze leerlingen leren voornamelijk op inzicht. Zij doorzien achterliggende principes snel en hebben een neiging om 'top down' te leren. Dat wil zeggen dat zij gemakkelijker vanuit een groter geheel komen tot de bouwstenen, in plaats van andersom.

Tijdens begeleiding van hoogbegaafde kinderen is het dus van belang dat er aandacht wordt besteed aan het aanleren van verschillende leerstrategieën. Hoe kun je bijvoorbeeld het beste een rijtje Engelse woorden uit je hoofd leren? Of als je een opstel gaat schrijven, hoe pak je dat dan precies aan? Let er hierbij overigens wel op dat je de leerling niet dwingt om één bepaalde strategie te gebruiken. Bied altijd ruimte voor zelf ontwikkelde strategieën; laat het kind ervaren dat er meerdere strategieën bestaan en laat het zelf de meest passende strategie uitkiezen.

TIP 3

Verdiep je in je eigen competenties als begeleider

De begeleiding van een of meerdere hoogbegaafde kinderen vergt minstens zoveel expertise, kennis en vaardigheden als de begeleiding van kinderen met bijvoorbeeld een leerachterstand. Freeman (1998) stelt dat een leerkracht niet 'alwetend' hoeft te zijn om met hoogbegaafde leerlingen te kunnen werken. Wat wel belangrijk is, is dat de leerkracht of begeleider geïnteresseerd is in wat de leerling doet en dat er met deze leerling wordt 'meegeleerd'. Daarnaast blijkt uit het onderzoek van Freeman (1998) dat de leerkracht of begeleider het leerproces van begaafde leerlingen kan stimuleren door:

- Veel open vragen te stellen
- De juiste eisen te stellen
- De leerling te helpen met het zoeken naar de juiste informatiebronnen, op het juiste niveau
- Adequate studievaardigheden en structuur aan te bieden
- De leerling aan te spreken op een hoog verbaal niveau
- De leerling zowel abstracte als concrete concepten te geven
- Geavanceerde denkniveaus en probleemoplossende strategieën aan te bieden
- Creatief denken en het historisch perspectief te integreren
- Presentaties en voorstellingen met de leerlingen te ontwikkelen

In het boek *Begaafd Begeleiden* (2011) hebben Eleonora van Gerven en Ilja Hoogenberg-Engbers een competentiematrix ontwikkeld voor de specialist begaafdheid. In deze [7 x 7] matrix staan in totaal 49 competenties die zij van belang achten voor een juiste begeleiding op het gebied van hoogbegaafde leerlingen. Het is te veel om deze competenties hier uiteen te zetten, maar het wordt aangeraden deze te raadplegen.

TIP 4

Begeleid ze als het kan in een groepje

Bij individuele begeleiding van hoogbegaafde kinderen is het niet mogelijk om aan alle essentiële doelstellingen te werken. In de praktijk blijkt namelijk dat zij ook een grote behoefte hebben aan contact en omgang met andere hoogbegaafde kinderen. Dit is natuurlijk niet zo gek. In onze volwassen maatschappij zijn wij ook sterk geneigd om mensen om ons heen te verzamelen die ongeveer op dezelfde manier denken, communiceren en redeneren. Voor kinderen is dit net zo goed van belang. Als hoogbegaafde kinderen met elkaar in contact komen merk je vaak op dat zij ontzettend opbloeien. Hun grapjes worden eindelijk begrepen, zij kunnen interesses met elkaar delen en zij zien dat zij niet de enige zijn die zich regelmatig ingewikkelde zaken afvragen. Het stelt deze kinderen in staat om te ontsnappen uit een isolement. Het heeft daarom de voorkeur om hoogbegaafde kinderen in een groepje begeleiding aan te bieden. Hieronder staan twee tips waar je als begeleider rekening mee dient te houden als je zo'n groepje kinderen begeleidt.

TIP 5

Besteed gericht aandacht aan het samenwerkproces

Een veelgehoord probleem bij hoogbegaafde kinderen is dat zij vaak moeite hebben met samenwerken. Dit is eigenlijk niet heel verwonderlijk. Als je heel veel dingen goed kunt, zaken snel doorziet, barstensvol ideeën en oplossingen zit en hiernaast heel snel denkt, maar je groepsgeenootjes bezitten deze eigenschappen niet, dan kan dat logischerwijs leiden tot frustraties. Bij samenwerking ben je namelijk grotendeels afhankelijk van anderen. Zoals we eerder hebben aangegeven zijn hoogbegaafde kinderen bovendien erg kritisch naar zichzelf en naar anderen en voelen zij zich sterk verantwoordelijk voor het eindproduct. Op het moment dat de leerling sterk afhankelijk is van andere leerlingen, die niet geheel voldoen aan de hoge eisen die het kind stelt, raakt het logischerwijs teleurgesteld en gefrustreerd.

Een manier om hiermee om te gaan is om samen met de leerlingen het samenwerkingsproces goed in de gaten te houden. Evalueer na iedere samenwerkingsopdracht ook goed welke rol eenieder heeft ingenomen en tot welke resultaten dat heeft geleid. Een deel van wat er geleerd moet worden is het accepteren dat het eindproduct niet perfect hoeft te zijn.

TIP 6

Richt je ook op de sociaal-emotionele ontwikkeling

Een van de meest hardnekkige vooroordelen over hoogbegaafde kinderen is dat zij sociaal-emotioneel zwakker zijn dan hun leeftijdgenoten. Echter, onderzoek wijst uit dat dit helemaal het geval niet hoeft te zijn (voor referenties, zie van Gerven, 2009, p. 190). Wel is er een aantal risicofactoren te noemen die een negatieve invloed kan uitoefenen. In van Gerven (2009) worden de volgende ontwikkelingsstaken opgenoemd die de meeste risico's lopen bij hoogbegaafde kinderen:

- de ontwikkeling van vriendschappen
- aansluiting met leeftijdgenoten op school
- de ontwikkeling van een sociale identiteit
- de ontwikkeling van het zelfbeeld
- de ontwikkeling van een leerattitude die past bij aanwezige capaciteiten.

De begeleiding van een groepje hoogbegaafde leerlingen biedt een goede gelegenheid om gericht te werken aan hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Hier kunnen verschillende middelen voor worden ingezet. Voorbeelden daarvan zijn de spellen *Kwink!* en het *Kinderkwaliteitspel*. In beide gevallen worden de kinderen uitgedaagd hun mening te geven over zaken op het sociale, emotionele of persoonlijke gebied.

Doelstelling breder trekken

Hoogbegaafde kinderen zijn net zo ondersteuningsbehoevend als kinderen met leermoeilijkheden. Bij de begeleiding van deze leerlingen is het van belang de doelstellingen breder te trekken dan alleen het bieden van extra uitdaging. Zoals hierboven als beschreven is, moet je aandacht schenken aan de volgende aspecten bij het begeleiden van deze groep: doorzettingsvermogen, leren leren/studeren, je verdiepen in je eigen competenties als begeleider, ze leren samenwerken en de sociaal emotionele ontwikkeling van het kind verbeteren. Pas als er in de gehele breedte met deze kinderen wordt gewerkt kan er gesproken worden over een begaafde(n)begeleiding.

Literatuur:

- Freeman, J. *Educating the very able. Current international research*, 1998, Londen: The Stationary Office
- Gerven van, E., *Handboek hoogbegaafdheid*, 2009, van Gorcum, Assen
- Gerven van, E. en Hoogenberg-Engbers, I., *Begaafd Begeleiden*, 2011, Van Gorcum, Assen
- Janson, D., *Van wie is het handelingsplan?*, Volgens Bartjens..., jaargang 26, 2006/2007, nr.3
- Mönks, F.J. & Ypenburg, I.H., *Hoogbegaafde kinderen thuis en op school*, 1995, Alphen aan de Rijn

Correspondentieadres: jverouden@hetabc.nl

Jaap Verouden

is werkzaam bij ABC onderwijsadviseurs in Amsterdam. Hij begeleidt scholen o.a. bij de opzet van een beleid op het gebied van meer- en hoogbegaafdheid of bij de opzet van een plusklas. Jaap vervult hiernaast de rol als kwaliteitsmanager bij Day a Week School (DWS). DWS biedt een hele dag per week uitdagend en passend onderwijs voor excellente leerlingen in het Amsterdamse basisonderwijs. Voor meer informatie, zie www.hetabc.nl en www.dws-amsterdam.nl.